

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ ПЕДАГОГА ПОЗАШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Могілевська В. М.,

кандидат соціологічних наук, директор науково-методичного центру позашкільної освіти Комунального закладу «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради

В статті аналізується зв'язок між професійною компетентністю педагога позашкільного закладу і його професійним мисленням. На думку автора, професійна компетентність становить основу професійного мислення педагога позашкільного закладу.

Ключові слова: професійна компетентність, професійне мислення, професіоналізм, педагог позашкільного закладу.

В статье анализируется связь между профессиональной компетентностью педагога внешкольного учреждения и его профессиональным мышлением. По мнению автора, профессиональная компетентность составляет основу профессионального мышления педагога внешкольного учреждения.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, профессиональное мышление, профессионализм, педагог внешкольного учреждения.

The article analyzes the relationship between the professional competence of teachers of non-formal institutions and professional thinking. According to the author, professional competence is the basis of professional thinking of a teacher of non-formal institutions.

Key words: professional competence, professional thinking, professionalism, teacher of non-formal institutions.

Освіта є соціальним інститутом, через який проходить кожна людина, набуваючи при цьому рис особистості, фахівця і громадянина. Позашкільна

освіта, як ланка загальної освітньої системи, вносить свій вагомий внесок в процеси розвитку та саморозвитку особистості дитини, що сприяє, як громадянському, так і професійному самовизначенню останньої. Саме завдяки діяльності педагога реалізується державна освітня політика, кінцевою метою якої є формування людини майбутнього. Все це висуває проблеми підготовки педагога, його професійного становлення і професійної компетентності. Мова йде про підготовку фахівців, конкурентоспроможних на ринку праці.

Поняття «професійна компетентність педагога» висловлює особисті можливості вчителя, що дозволяють йому самостійно і досить ефективно вирішувати педагогічні завдання. Для цього потрібно знати педагогічну теорію, уміти і бути готовим застосовувати її на практиці. Структура професійної компетентності педагога розкривається через його педагогічні вміння, які становлять сукупність найрізноманітніших дій вчителя, які, насамперед, співвідносяться з функціями педагогічної діяльності, значною мірою виявляють індивідуально-психологічні особливості педагога.

Як свідчить наука, професійна компетентність педагога – це сукупність його особистісних якостей, загальної культури та кваліфікаційних знань, умінь, методичної майстерності, гармонійна інтеграція яких в педагогічній діяльності дає оптимальний результат. Саме отримання оптимального результату є одним з головних завдань у підвищенні ефективності професійної діяльності педагога. Це в тому разі, коли педагог позашкільного закладу (а на практиці – керівник гуртка) крім спеціальної освіти (за напрямками «музика», «хореографія», «образотворче мистецтво», «технічна творчість», «спорт» тощо) має вищу педагогічну освіту. А в разі, коли у керівника гуртка є тільки спеціальна освіта (і не завжди – вища), структура професійної компетентності такого педагога виглядає неповною. Як свідчить практика, такий педагог не володіє достатнім арсеналом педагогічних вмінь, що, в свою чергу, обмежує його можливості ефективно вирішувати педагогічні завдання і досягати оптимального кінцевого результату. Вирішення означеної проблеми лежить в площині перебудови його професійної діяльності. Аналіз світових тенденцій у галузі педагогічної освіти

засвідчує зростання вимог до педагогічного професіоналізму і особистих якостей педагогічних працівників. На думку вчених, основними проблемами, з якими стикаються і будуть стикатися педагоги у цьому тисячолітті, є:

- постійне ускладнення змісту освіти, гарантування високого рівня результатів навчання;
- самостійна постановка і вирішення творчих і дослідницьких завдань;
- ускладнення проблем виховання;
- безперервне оволодіння прогресивними технологіями навчання і виховання, новими досягненнями вітчизняного і зарубіжного досвіду;
- розв'язання складних професійних проблем, які вимагають інтеграції знань, практичних умінь і навичок із таких суміжних з педагогікою наук, як філософія, психологія, медицина, релігієзнавство, економіка, правознавство, кібернетика тощо;
- робота в єдиному інформаційному середовищі, що передбачає раціональне використання інформаційних технологій у навчально-виховному процесі.

Усе це може здійснювати лише педагог з високою професійною компетентністю, розвиненими творчими, дослідницькими здібностями, високим рівнем інтелігентності, духовно-морального потенціалу, конкурентоздатності, ерудованості, здібностей до безперервної освіти.

Вирішення вказаних проблем напряму залежить від професійного мислення педагога. Нове професійне мислення педагогічного працівника повністю орієнтоване на вдосконалення професійних знань, педагогічних технік й технологій, без яких він не зможе досягти необхідного конкретного результату. Мова йде про фахівців, здатних глибоко осмислювати проблеми, що перед ними стоять, і ефективно їх вирішувати у професійній діяльності, але це неможливо без переформатування мислення сучасного педагогічного працівника. Тому на сьогодні є актуальною проблема формування нового

професійного мислення у педагогів позашкільних навчальних закладів, як такого, що, в першу чергу, базується на їх професійній компетентності.

У сучасній психології поняттям мислення позначається одна з фундаментальних і виключно важливих для людини інтелектуальних здібностей до пізнання і відображення об'єктивного світу. Наразі привертає увагу такий вид мислення, як практичне, під яким дослідники мають на увазі процес, що відбувається в ході практичної діяльності. На відміну від теоретичного мислення, спрямованого на вирішення абстрактних теоретичних завдань, опосередковано пов'язаних з практикою, практичне мислення безпосередньо зорієнтоване на вирішення практичних завдань. Слід зауважити, що у свою чергу рішення практичних завдань стає засобом, основою формування теоретичного мислення.

Деякі науковці під професійним мисленням розуміють узагальнене відображення в свідомості фахівця значущих фактів, явищ, процесів у їх необхідних істотних зв'язках і відносинах, характерних для даного виду діяльності [12]. Педагог, що володіє професійним мисленням, стає не лише суб'єктом, а й об'єктом пізнавальної діяльності. У зв'язку з цим мислення виступає як процес і як діяльність особистості.

Отже, педагогічне мислення має цілеспрямований характер, так як педагогічна діяльність завжди пов'язана з постановкою нових цілей, рішенням нових завдань, урахуванням нових обставин і умов діяльності. Інакше кажучи, по своїй суті професійно-педагогічне мислення - безперервний процес узагальненого відображення педагогічної дійсності у свідомості педагога, що виникає на базі практичної діяльності та виходить за її межі. Педагогу в процесі своєї діяльності доводиться стикатися з рішенням безлічі теоретичних і практичних завдань. За для їх успішного вирішення необхідно володіти значним обсягом теоретичних знань, практичних умінь, навичок, ставлень, досвіду, до того ж і низкою особистісних якостей, що дають змогу здійснювати пошукову, естетичну діяльність, самостійно здобувати нові знання, аналізувати діяльність учасників навчально-

виховного процесу, приймати рішення, що в цілому становить суть поняття «педагогічна компетентність». Таким чином, можна зробити висновок, що основними структурними елементами педагогічної компетентності є:

- теоретичні педагогічні знання;
- практичні вміння;
- особистісні якості педагога.

Це ті елементи, що при організації ефективного навчально-виховного процесу підлягають вивченню, аналізу та контролю, а також повинні самим педагогом аналізуватися для визначення рівня свого професіоналізму, самовдосконалення, саморозвитку, реалізації свого творчого потенціалу.

Досліджуючи дану проблематику, слід зауважити, що психолого-педагогічна підготовленість також складається із знань методологічних основ і категорій педагогіки, закономірностей соціалізації і розвитку особистості; суті, цілей і технологій навчання та виховання, законів анатомо-фізіологічного і психологічного розвитку дітей, підлітків, юнацтва. Вона є основою формування гуманістично-орієнтованого мислення педагога. Тому психолого-педагогічні і спеціальні знання є необхідною умовою професійної компетентності. Але як ті, так і інші, постійно перебувають в динаміці, що залежить від особистісного погляду фахівця на необхідність власного саморозвитку, вмотивованості професійної діяльності. В свою чергу саморозвиток розумової діяльності педагога-позашкільника опосередкований його дією на вихованця. Така взаємодія реалізується в умовах складних ситуацій, в яких педагогічне мислення розкривається через відношення педагога до вихованця.

Якщо говорити про професійне мислення педагога взагалі, то воно містить в собі ряд ознак, якостей і властивостей, що дозволяють говорити про педагогічне бачення світу, притаманне педагогу-майстру. Проте проблема дослідження цих властивостей на сьогодні потребує цілісного і глибокого вивчення. Слід зазначити, що основна увага вчених (Ю. Н. Кулюткіна, В. А. Сластьоніна, Р. С. Сухобської, В. Д. Шадрікова, А. У. Брушлінського, Ю. Д. Корнілова, В. А. Якуніна, Н. В. Кузьміної, О. А. Реана, Л. М. Мітіної, І. У.

Дубровіної, М. Д. Тутушкіної, Л. У. Путляєвої, А. К. Маркової, С. Г. Вершловського) звернена на оптимізацію розумової діяльності вчителя в процесі організації та управління навчально-пізнавальною активністю учнів. В нашому випадку мова йде про особливості професійного мислення педагога саме позашкільного закладу, де управління навчально-пізнавальною активністю має свої відмінності, проте все одно залишається мало дослідженою сферою.

Ще менше проводиться досліджень (Д. У. Вількеев, А. І. Кіршбаум, С. Н. Башинова, Т. Р. Кисельова, Ю. М. Дубровіна), спрямованих на вивчення особливостей мислення педагога, що реалізуються в процесі організації комунікативної, у тому числі і виховної діяльності. А, як відомо, саме остання виступає основним видом діяльності в позашкільній освіті, що додає актуальності до проблем дослідження професійного мислення педагогів позашкільних закладів.

Мета статті: проаналізувати зв'язок між професійною компетентністю педагога позашкільного закладу і його професійним мисленням та обґрунтувати залежність другого від першого.

Слід зазначити, що саме у виховній діяльності педагога позашкільного закладу виникає неменше складних ситуацій, ніж в освітньо-виховній діяльності шкільного вчителя. З цього випливає, що від ступеня успішності їх вирішення значною мірою залежить ефективність педагогічного процесу в цілому. Ні педагога, ні вихованця не можна розглядати поза ситуацією спілкування, результатом якого може бути конфлікт. За результатами дослідження російського науковця М. М. Кашапова встановлено, що велика кількість педагогів (72%) бачить причину виникнення конфліктних ситуацій в учнях, звідси — відмова педагога займати активну конструктивну позицію у вирішенні конфлікту, оскільки він починає боротися з наслідками, не враховуючи причини, що їх породжують. Мова про шкільних вчителів. Дозволю спрогнозувати результати аналогічного дослідження серед педагогів позашкільного закладу, де показник може коливатися в межах близько 15% - 20%. На разі справа не в різниці показників, а в тому, що:

- конфліктна ситуація може мати місце і в позашкільному закладі;
- вірогідність же конфліктів в атмосфері позашкільного закладу

значно менша, хоча б у зв'язку з тим, що тут значно вища вмотивованість дітей до процесу навчання і його результатам.

Стосовно висновків дослідження М. М. Кашапова, то виявляється - викладачі, що мають хорошу предметну підготовку, відчувають серйозні труднощі у комунікативній сфері педагогічної діяльності. Цей висновок буде характерним і для педагогів позашкільних установ: маючи хорошу предметну підготовку (хореографи, акомпаніатори, музиканти, музичні керівники, ІТ-фахівці, інженерно-технічні-працівники, фахівці з прикладних видів мистецтва тощо), без знань з педагогіки та психології, вони апріорі не можуть ефективно управляти комунікативною сферою, що безумовно віддзеркалюється на кінцевих результатах роботи. Кінцевими результатами роботи керівника гуртка в сучасних умовах є вихід за рамки того напрямку творчості, яким займається діти під час гурткових занять, що, безумовно, корисно, ніж будь-яка бездіяльність дитини. Кінцева ж мета педагога - розвинути здібності дитини в тому чи іншому виді творчої діяльності, допомагаючи у формуванні більш широкого спектру її компетентностей (пізнавальних, соціальних, творчих тощо), на які остання може спиратися в процесі свого саморозвитку, навіть с подальшим самовизначенням у професійному виборі. Складна за своїм змістом і динамічна за своїм протіканням педагогічна діяльність вимагає від педагога її осмислення з метою постійного вдосконалення. Тому питання формування і розвитку професійно значущих особливостей мислення педагога є одним з актуальних у системі підготовки і підвищення кваліфікації педагогічних кадрів позашкільної галузі.

Перспективним, на наш погляд, є дослідження, що пов'язані з вивченням особливостей професійного мислення педагогів залежно від рівня їх методологічної культури, сформованості педагогічних умінь, особливостей різних видів педагогічної діяльності, тобто показників професійної компетентності педагогів.

На думку Ю. Н. Кулюткіна і Г. С. Сухобської, мислення вчителя розглядається як «здатність» використовувати педагогічні ідеї в конкретних ситуаціях діяльності, вміння «бачити» в конкретному явищі його загальну педагогічну суть. Зрозуміло, що мислення є складовою діяльності вчителя на всіх її етапах: при осмисленні цілей, аналізу проблемної ситуації, розв'язанні задач. Відтак, педагогічне мислення можна розглядати як вид професійного мислення, що дозволяє суб'єктові пізнавати суть педагогічної ситуації і організувати свої педагогічні дії по її цілеспрямованому перетворенню.

Влучною у визначенні сутності педагогічного мислення є думка О. К. Осіпової: «Професійно-педагогічне мислення – це діяльність по розв'язанню педагогічних задач. Воно існує як процес вирішення педагогічних задач» [11]. В цілому в науковому світі педагогічне мислення розглядають і як узагальнене й опосередковане відображення різних проявів педагогічної дійсності. Далі йде вказівка на те, що проявляється останнє у здатності успішно вирішувати постійно виникаючі педагогічні задачі і суперечності, в умінні бачити, розуміти, аналізувати, порівнювати, моделювати, прогнозувати явища педагогічної дійсності. Такі підходи дозволяють повніше висвітлити і глибше зрозуміти суть професійного мислення педагога.

Л. В. Никітенкова характеризує педагогічне мислення як готовність учителя до вирішення різноманітних педагогічних ситуацій. Л. П. Маслова під педагогічним мисленням розуміє разом із здатністю застосовувати теоретичні положення педагогіки, психології і методики до конкретних педагогічних ситуацій також і вміння «бачити» в конкретному явищі його загальну педагогічну суть.

Найбільш привертають увагу висновки, зроблені російським дослідником доктором психологічних наук О. К. Осіповою. Вона розглядає педагогічне мислення вчителя як сукупність властивостей, притаманних будь-якому практичному мисленню. Науковцем виділено специфічні ознаки: проблемність, рефлексивність, комплексність, конкретність, конструктивність, самостійність,

критичність, професійна компетентність, індивідуалізованість мислення ⁶, серед яких слід привернути увагу до однієї з них, а саме - професійної компетентності. О. К. Осіповою розроблена узагальнена модель професійного мислення вчителя. Нею введено нове вимірювання рівня сформованості професійного мислення — коефіцієнт професіоналізму Побудова робочих моделей розумової діяльності заснована на описі наступних компонентів: 1) з'ясування сукупностей професійно-педагогічних задач, що вирішуються вчителями; 2) опис процесів (етапів) вирішення педагогічних задач; 3) виявлення предметної основи мислення – складу знань; 4) опис рівня сформованості практично-дієвого фонду мислення – сукупності вмінь; 5) виявлення способів розв'язання педагогічних задач. При цьому вивчення мислення слід обов'язково пов'язувати з практичною діяльністю. Та ж О. К. Осіпова до особливостей професійного мислення педагога відносить і професійну компетентність, обумовлену використанням спеціальних психолого-педагогічних, методичних та інших знань [11]. Проте, на думку М. М. Кашапова, поняття «професійна компетентність» – ширше поняття, яке включає і педагогічне мислення [2].

Саме в цьому співвідношенні криється, на наш погляд, розуміння зв'язку між професійною компетентністю педагога позашкільного закладу та його професійним мисленням.

Як влучно зазначає С.Т. Каргін, педагогічне мислення, це – спрямованість розумових процесів на відображення особливостей об'єкта діяльності вчителя шляхом проникнення в сутність педагогічних явищ і творчому розв'язанні професійно-педагогічних задач, які формулює для себе вчитель у результаті розв'язання педагогічної проблемної ситуації [3, с. 62]. Отже, професійне мислення вчителя передбачає позитивну реконструкцію педагогічної проблемної ситуації. Саме у цьому полягає здатність і потреба педагога аналізувати, узагальнювати і перетворювати педагогічні ситуації, ухвалювати рішення про вибір і застосування засобів педагогічної дії, відповідних цим ситуаціям, творчо створювати нові засоби педагогічної дії у виховній діяльності. Такі дії, змінюючись за формою, зберігають свою змістовну

специфіку, істотні властивості і функції практичного мислення викладача. Якщо самодіяльність працівника (діяльність, спрямована на самого себе) триває у педагога все його трудове життя, то вона є постійною основою його професійного і творчого розвитку. При цьому головним є те, що така діяльність виступає показником професійної компетентності педагога. Така логіка судження дає підставу підтримати точку зору С. Т. Каргіна про те, що поняття «професійна компетентність» включає в себе і рівень професійного мислення.

Таким чином, на сьогодні актуальною є проблема формування нового професійного мислення у педагогів позашкільних навчальних закладів. Цей процес безпосередньо є складовою професіоналізму, а як відомо, зв'язок між професіоналізмом і професійною компетентністю педагога обумовлений психічною зрілістю особистості. Зрілість особистості як суб'єкта професійної діяльності, розкривається, насамперед, через його професіоналізм та професійну компетентність, між якими існує прямий зв'язок. До того ж професійна компетентність, в свою чергу, є не тільки основою професійного мислення, а й умовою становлення педагога позашкільного закладу, як професіонала.

Література:

1. Кашапов М.М. Психология педагогического мышления / М.М. Кашапов – СПб.: Питер, 2000 – 463 с.
2. Кашапов М.М. Акмеологические основы структурно-функциональной теории творческого мышления профессионала [Электронный ресурс] / М.М. Кашапов // - Режим доступа: http://yspu.org/images/f/ff/04_%D0%9A%D0%B0%D1%88%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B2_%D0%9C.%D0%9C..pdf
3. Каргин С.Т. Сущность понятия «педагогическое мышление» // Реформа общеобразовательной и профессиональной школы и подготовка педагогических кадров. Алма-Ата: КПИ им. Абая, 1986. – С.58-63.
4. Кузьмина Н.В. Педагогическое мастерство учителя как фактор развития способностей учителя // Вопросы психологии, 1984, №1, С.20 -27.
5. Кулюткин Ю.Н. Психология обучения взрослых. М.: Просвещение, 1985.- 128с.
6. Кулюткин Ю.Н. Творческое мышление в профессиональной деятельности учителя // Вопросы психологии.- 2001. - №2. - С.21-30.
7. Маркова А.К. Психология профессионализма. М.: Просвещение, 1996. -310с.
8. Маркова А.К. Психологические проблемы повышения квалификации // Педагогика. – 1992. – № 9-10
9. Мышление учителя: Личностные механизмы и понятийный аппарат / Под ред. Ю. Н. Кулюткина, Г.С. Сухобской. М., 1990. – 104 с.
10. Осипова Е. К. Структура педагогического мышления учителя // Вопросы психологии.- 1999. № 5 – С. 144-146.
11. Осипова Е. К. Психологические основы формирования профессионального мышления учителя: дис. ...докт. психол. наук: - 19.00.07 / Елена Константиновна Осипова.- М., 1988.[Электронный ресурс] // - Режим доступа: – <http://www.dissertat.com/content/psikhologicheskie-osnovy-formirovaniya-professionalnogo-myshleniya-uchitelya>.
12. Шевчишина О.В. Критерії сформованості самостійності мислення педагога в контексті професійної діяльності / О.В. Шевчишина // Науковий вісник Херсонського державного університету.- Серія : Психологічні науки.- Випуск 2.- Том 1.-2014. - С. 275-280.
13. Щуркова Н.Е. Прикладная педагогика воспитания. – СПб.: Питер, 2005.

